

Morfologia ideologiilor moderne din România (I)*

Victor Rizescu, *Canonul și vocile uitate. Secvențe dintr-o tipologie a gândirii politice românești*, Editura Universității din București, București, 2015, 334 p.

Ce tip de ambianță socială și morală creează această conduită a guvernării? Răspunsul nu este greu de dat. Într-o țară în care grupurile de putere adaptează și readaptează permanent instituțiile pentru satisfacerea unor interese speciale, comportamentul omului obișnuit nu poate fi decât cel bazat pe ultra-adaptabilitate. Fluiditatea instituțională, întreținută în scopuri inavuabile, generează un spațiu public fragil, aflat la cheremul spiritului discreționar al focarelor de putere și al acțiunii arbitrare a tuturor autorităților, iar ambianța discreționară, încărcată de arbitrar, nu poate conduce decât la o estompare a normativității. Răspunsul individului la provocările acestui tip de mediu social nu poate fi decât unul oportunist. (A.-P. Iliescu, 2005, p. 113).

Victor Rizescu, istoric al ideilor politice românești, publică *Canonul și vocile uitate. Secvențe dintr-o tipologie a gândirii politice românești*, reluând, la o altă scară, ceva mai ridicată din punct de vedere academic, subiecte din volumul *Tranziții discursive* (V. Rizescu, 2012). Din primul moment, câteva mențiuni legate de metodologia lui Victor Rizescu se impun amintite din pricina faptului că acestea comportă o prevalență universală în tipul său de investigație genealogică a istoriei ideilor: 1) teoreticianul nu reușește să confere disputelor de idei analizate o solidă bază materială, factuală sau empirică: cititorul neavizat sau chiar și cel în temă nu poate verifica minimal dacă dezbaterea despre modernizare și modernitate în spațiul românesc se articulează cu sens în viața cotidiană a contemporanilor, a celor care trăiesc nemijlocit ceea ce confruntarea complexă de idei doar indică (o descriere de ansamblu, fără prea multe detalii sau pretenții, privitoare la gradul de urbanizare, diviziunea muncii, mortalitate infantilă și durata de viață medie, inegalitatea proprietății și veniturilor, gradul de educație formală dobândită de un adult, defalcate sincronic-diacronic pe diferite generații istorice, ar fi fost nu

---

* Aceste articole au mai fost publicate pe blogul personal al autorului (<https://vicuslorum.wordpress.com/>)

numai necesară, ci și utilă pentru ancorarea adecvată, adică efectivă, a discursurilor); 2) pornind la cele de-abia afirmate, Victor Rizescu practică un soi de *relativism istoriograf disimulat*: fiecare gânditor în parte pare a veni în continuarea celorlalți de dinainte, anticipând oarecum pe cei din viitor, de parcă o abordare este egal de îndreptățită și justificată ca oricare alta, dată fiind aceeași realitate socială comună tuturor (însă invizibilă aici), concatenările de tratări asigurând liantul și misiunea de survol a cărții; și 3) în spatele paravanului istoriografic generos, critica lui Victor Rizescu merge în direcția în care, inspirat de un *liberalism idealist*, tributar anilor 1990-2000, atât de omniprezent și influent în spațiul central și est-european pe atunci (de altfel, Victor Rizescu este un intelectual format în școala de liberalism anglo-saxon post-sovietic al Universității Central Europene – C.E.U.), ajunge să nege orice înrudire credibilă a liberalismul postcomunist cu tradiția interbelică românească (ceea ce este corect), dar, în același timp, să ridice dubii cu privire la proiectul emancipator de altoire a liberalismului occidental (prototipic, arhetipal pentru Victor Rizescu) pe trunchiul corupt al tradițiilor politice românești (ceea ce declanșează un pesimism adânc cu privire la posibilitatea de realizare a unor regimuri democratice mature în această parte a continentului). În absența oricărei legături dintre gradul de dezvoltare civilizațională, strict (sau nu doar) capitalistă, și orizontul larg al ideilor sociale, nu este decât firesc ca Victor Rizescu să ajungă la acest deznodământ analitic totalizator: presupunând că reprezentarea *calitativă* a realității sociale este mai relevantă decât cea *cantitativă*, Victor Rizescu constată cu tristețe hăul care separă liberalismul occidental (nicăieri definit, deconstruit sau măcar prezentat descriptiv, însă puternic mitologizat ca *bine universal*) de alte manifestări ale gândirii politice, cum sunt cele românești; ideile politice românești sunt, prin urmare, transparent de iliberale față de cele vestice, până și înainte de sovietizarea forțată a țării, ceea ce consolidează starea de melancolie din fundal.

Date fiind aceste limitări autoimpuse, Victor Rizescu demistifică numai canonizarea post-1989 a unei tradiții liberale interbelice, împlinită de către o parte a intelectualității românești contemporane. Din păcate, Victor Rizescu nu polemizează cordial cu nimeni pe acest subiect, dar afirmă distanța critică. În afara susținerii publice – totuși, sporadice – a unor figuri pozitive ca Eugen Lovinescu și Ștefan Zeletin – iar aceasta din pricina anticomunismului lor doctrinar – prin articole de hebdomadar cultural sau prin prefețe și capitole de cărți recuperatorii din deceniul 1990-2000, nu suntem de părere că se poate discuta de o eligibilitate vie sau tonică a acestor intelectuali clasicizați în sfera dreptei intelectuale românești. În genere, dreapta conservatoare, ortodoxistă, naționalistă, în măsura în care aceste facțiuni își reactualizează permanent referințele ideologice, se revendică fiecare din alte surse de inspirație. Perioada interbelică a fost nimbată fastuos cu precădere în intervalul 1990-2000, dar

până și această perspectivă eronată a jucat un rol de legitimare simbolică a unui discurs anticomunist subliniat, oficializat printr-o condamnare a regimurilor 1948-1989 în Parlamentului României odată cu luna decembrie a anului 2006, momentul de condamnare oficială a perioadei „comuniste”. De atunci încoace, discursul public a evoluat, iar, deși faliile săpate în anii 1990-2000 au rămas la fel de tranșante, urgența discursului anticomunist a devenit nu numai caducă, ci însăși narațiunea anticomunistă pare vizibil muzeală. De aceea, putem afirma că Victor Rizescu este încă prizonierul unor poziționări politice față de trecutul românesc care nu mai sunt aduse la zi în datele lor imediate. Acestea nu mai răspund nemulțumirilor sociale și politice de acum. Ceea ce sună natural ca narațiune politică prodemocratică în anul 1996 nu mai are nici același tâlc, nici aceeași misiune reformatoare după 2020, când, în ciuda gravelor probleme sociale cu care se confruntă țara și a unor tendințe de conservatorism ONG-ist pancreștin (bunăoară, activitatea Coaliției pentru Familie din ultimii ani), democrația românească se poate lăuda cu mai mult de o generație biologică de existență.

Figura ideologului Ștefan Zeletin este prima pe care o decelează Victor Rizescu. Autorul *Neoliberalismului și a Burgheziei române* își începe cariera publicistică în anii 1920 cu o critică neconcesivă la adresa drumului parcurs de modernizarea românească, în particular cea concentrată în activitatea guvernamentală a Partidului Național Liberal.

Reproșurile pe care Zeletin le face elitei liberale derivă, toate, din constatarea unei neconcordanțe esențiale între pretenții și realitate. Liberalii se recomandă ca reprezentanți ai clasei burgheze, agenții capitalismului în România, care acționează în sensul unei dezvoltări sociale românești după modelul societăților occidentale. Așa-zisa burghezie românească este însă o clasă de birocrați, ce își extrag veniturile din exploatarea bugetului și a căror influență se bazează nu pe excelența economică, ci pe manipularea aparatului de stat în propriul folos. (V. Rizescu, 2015, pp. 36-37)

Oligarhia de „funcționari ai statului” creează o lume după chipul și asemănarea sa: un regim pseudoparlamentar într-o țară pseudocapitalistă. Victor Rizescu nu ia poziție critică – nici măcar nu privește cu scepticism considerațiile publicistului – față de aceste considerații vaste, dar remarcă inconsecvențele terminologice ale lui Zeletin, care acuză oligarhia de stat ori de feudalism arhaic, ori o intitulează din greșeală burghezie. Ștefan Zeletin pune la temelia societății românești clasa țărănească, elementul sănătos al națiunii. De altminteri, împotriva burgheziei „bugetivore” se ridică țărănismul interbelic, versantul „de stânga” al naționalismului românesc. Nici cel de dreapta, înflorit

în gazetăria înfierbântată a lui Mihai Eminescu, nu este respins de Ștefan Zeletin. Victor Rizescu observă că poziționarea critică a lui Ștefan Zeletin se inspiră din teoria junimistă a „formelor fără fond”, doar că, în acest stadiu al gândirii sale, Zeletin susține un țărănism democratic modernizator.

Critica socială a primului Zeletin se prezintă, deci, ca o altă variațiune pe binecunoscuta temă a formelor fără fond. Am văzut că el nu distinge în mod clar între cele patru ideologii de opoziție, plasându-le pe trei dintre ele – junimismul, naționalismul și țărănismul (poporanismul) – sub aceeași rubrică. Însă, chiar fără a fi perfect conștient de sursele lor diferite, Zeletin se face eco-ul principalelor idei ale culturii critice. Spre deosebire de reprezentanții celor patru ideologii, pentru Zeletin critica elitei liberale reprezintă punctul final al întregii argumentații. (V. Rizescu, 2015, pp. 51-52)

Se mai poate vorbi și de critica intelectualului român într-o asemenea ordine socială superficială, de suprafață: bugetar prin vocație, intelectualul român deservește în scris interesele oligarhiei de stat, oricare denotație de partid politic ar avea aceasta. Un an mai târziu, în 1921, același Ștefan Zeletin realizează o piruetă și își neagă parcursul anterior. Deplânsa oligarhie liberală redevine normală, previzibilă, aflată încă sub legitățile istoriei.

Există o singură traiectorie a modernizării, iar România o urmează, asemeni tuturor celorlalte țări înapoiate. Capitalismul trebuie înțeles, consideră el, nu ca o configurație socială statică, ci ca un proces evolutiv. România s-a alăturat acestei traiectorii de evoluție mai târziu decât Occidentul, sub influența Occidentului și într-un cadru internațional determinat de transformările anterioare din Occident. Ea trece prin aceleași stadii de evoluție ca și țările occidentale, parcurgându-le însă într-un ritm mult accelerat, ocazional sărind peste unele dintre ele pentru a se alătura procesului evolutiv în stadiile ulterioare. (V. Rizescu, 2015, pp. 60-61)

Printr-o aberantă utilizare teleologică a modurilor de producție marxiste, inspirat de socialistul austriac Rudolf Hilferding, Zeletin vede în stadiul ultim, cel al capitalismului financiar, acela în care se va plasa obligatoriu și România, indiferent că societatea românească nu a parcurs etapele mercantilistă, industrială sau monopolistă. Victor Rizescu constată, dar nu se distanțează apăsător¹ față de aceste mutații imaginative antimarxiste, pe care, pe urma lui Joseph Love, le tratează ca încă marxiste. Pentru Zeletin,

---

1 Cu toate că Victor Rizescu afirmă la pagina 81 următoarele: „Problema esențială a lui Zeletin nu este cea a adaptării marxismului într-o țară înapoiată, ci cea a relației dintre România și Occident. Zeletin este în primul rând nu un gânditor marxist, ci un apărător al modernizării ‘în stilul’ oligarhiei liberale, ce își selectează referințele intelectuale, printre care și marxismul, în funcție de prioritățile dezbaterii.”

critica junimiștilor este una retrogradă: statul este expresia organizată a oligarhiei economice și așa au stat lucrurile în evoluția statelor occidentale, formele fără fond având un sens limitat în contextul dat, doar în măsura în care România poate sări, fără urmări, peste episodul liberal.

Nu a existat deci nici urmă de *laissez faire* sau de democrație politică în România condusă de Brătieni și de clientela lor. Pentru că nu există loc pentru ele în faza respectivă a dezvoltării sociale și economice. Reforma electorală postbelică a început să transforme România într-o democrație politică. Dar nu trebuie să ne așteptăm ca liberalismul politic să apară și el în urma acestor transformări. Căci, încă o dată, de la mercantilism, România trece direct la stadiul imperialismului – sau al „neoliberalismului” – sărind peste etapa liberală. Autoritarismul politic și intervenționismul economic sunt menținute în noua fază de evoluție. România va fi în continuare condusă de o oligarhie. Cu toate acestea, greșesc cei care cred că nu s-a schimbat nimic în tiparele politicii oligarhice. (V. Rizescu, 2015, p. 75)

Proiectul zeletinian de modernizare capătă nuanțe autohtoniste, conform lozincii „prin noi înșine”, care nu-l deosebește prea mult de naționalismul Partidului Național Liberal, pentru care scria apologetic Zeletin: „Pentru că dizarmonia existentă în societatea românească – și rezultată din procesul de modernizare – să dispară, naționalizarea capitalului va trebui să fie urmată de o alta, tot la fel de importantă: anume ‘naționalizarea’ sufletului românesc, realizată la rândul său prin naționalizarea școlii.” (V. Rizescu, 2015, p. 77) Concluzia este indubitabilă: neoliberalismul pentru care pledează cu cinism Zeletin – ideologia de lucru a P.N.L.-ului interbelic – nu are nimic în comun cu individualismul, creator de bunăstare, al liberalilor din capitalismul occidental. Ștefan Zeletin nu este, la o examinare riguroasă, un modernizator liberal, ci unul antiliberal, dirijist și naționalist conflictual. După cum deja am amintit, Victor Rizescu nu contextualizează profesionist problematica liberală în Europa continentală în anii 1920-1930. Liberalismul nouăzecist presează din umbră prea mult asupra demonstrației sale, ceea ce nu ar crea dificultăți dacă acest cadru ideologic și-ar găsi ascendența în avatarurile sale anterioare. Conform argumentației exegetului Victor Rizescu, nu credem că acesta este cazul.

Al doilea personaj recuperat doctrinar este Henric Sanielevici, autorul unui tratat de biologie lamarckistă *La Vie des mammifères et des hommes fossiles* (1926)¹. Sanielevici a desfășurat o activitate publicistică prodigioasă,

---

1 Volumul a fost publicat în Franța și nu este nici pe departe un capriciu de mâna a doua, în pofida reprezentărilor curente ale criticii nespecializate: „e vorba de ciudata sa pasiune pentru studiul paleontologiei și al antropologiei, domenii în care va publica lucrări

mai ales în materie de polemică literară și culturală, și ar merita o serie de opere complete, care să le includă pe cele de antropologie și zoologie la loc de frunte. Considerat schematic, didacticist și dogmatic în calitate de critic literar (eroare de optică explicabilă, rezultată din lunga dictatură istorică a școlii esteticii metafizice în cultura română), Henric Sanielevici, gânditor poporanist la origini, a contribuit semnificativ la examinarea parcursului modernizator al României în calitate de ideolog raționalist. Henric Sanielevici debutează ca apropiat al cercurilor socialiste gheriste, dar, după ce observă artificialitatea marxismului într-o țară înapoiată ca România, acesta rupe legătura cu socialismul tinereții, deși credem că marxismul lui Sanielevici este ușor depistabil în textele sale de mai târziu. Dintre articolele sale culturale și ideologice, Victor Rizescu se apleacă asupra celui mai consistent, „Cincizeci de ani de evoluție” (H. Sanielevici, 1920, pp. 216-254), unde Sanielevici reconsideră critica junimistă a „formelor fără fond” în dezvoltarea României.

Constituționalismul modern a însemnat, deci, pentru boierime, un paradis birocratic și bugetar, care a compensat întru totul modestul sacrificiu al renunțării la privilegiile formale. În această exploatare a statului și în procesul de invazie a funcțiilor birocratice, boierii nu au fost însă singuri. Lor li s-a adăugat imediat o categorie socială ce îi va covârși foarte curând, devenind principala beneficiară a noilor aranjamente instituționale. Inconsecvent, Sanielevici, care, spre deosebire de alți autori contemporani sau anteriori, nu folosește termenii „birocrație” și „oligarhie” și afirmă în repetate rânduri că nici înainte și nici după transformările de la mijlocul secolului nu a existat, în România, o burghezie autentică, folosește totuși noțiunea de „burghezie” pentru a desemna categoria funcționarilor de stat de origine neboierească. Nu trebuie să ne lăsăm înșelați de această inconsecvență. Deși sintagma nu apare ca atare în textul său, este evident că ceea ce are Sanielevici în vedere este o „burghezie de stat”, opusă burgheziei în sensul său obișnuit de grupare economică și social. (V. Rizescu, 2015, p. 110)

Însă Sanielevici se opune tentației conservatoare a junimiștilor. Opțiunea sa este pentru industrializarea României sub egida unui liberalism organic, nu unul impus de sus în jos prin ucazuri etatiste. Această modernizare anti-protecționistă, realizată de o burghezie autentică, va tempera patima bugetivă a claselor noastre de mijloc. Dacă guvernul va fi unul social-democrat, trecerea la industrie ca mod de producție dominant va fi una mai puțin dramatică pentru țărănime. „Modernismul lui Sanielevici păstrează până

---

voluminoase dar de mică valoare.” (V. Rizescu, 2015, p. 99). Victor Rizescu ar binevoi să țină întâi în mână cele șapte sute cincizeci de pagini din *Viața mamiferelor și oamenilor fosili* și să le răsfoiască doar pentru zece minute pentru ar descoperi cât de nedrepte sunt aprecierile sale din fuga condeiului. Pentru o reconsiderare pentru publicul cultivat a omului de știință Henric Sanielevici (A. A. Popovici, 2014, pp. 71-81).

la sfârșit aceleași caracteristici: el privește cu un ochi favorabil spre Occident și cu un ochi ostil spre occidentalismul ‘oficiali’ ai României.” (V. Rizescu, 2015, p. 140) Față de tradiționalismul sămănătorist, Sanielevici este vitriolant, considerându-l expresia prin excelență a iraționalismului romantic în cultura română. Clasic și moralist în gusturile lui estetice de critic literar cu personalitate pronunțată (Sanielevici inventează categoria bizară a „clasicismului proletar” – literatura lui Panait Istrati este cea pe care se reazămă, în principal, criticul), sămănătorismul în literatură, pe de altă parte, este asociat de Sanielevici clasei bugetarilor paraziți, anti-modernizatori la nivel social, care, delectându-se cu literatura care înfiera „lipitorile satului”, leagă „straturile de jos ale clasei exploatoare neproductive de straturile sale superioare.” (V. Rizescu, 2015, p. 146) Iată că urme de analiză marxistă – ce-i drept, de un gherism original – se găsesc la Sanielevici și după 1900. Nici poporanismul, de care Sanielevici fusese apropiat înainte de 1910, nu iese mai luminos din pledoaria antitraditionalistă a acestuia. „Sanielevici crede că se afla în posesia unui panaceu al tuturor relelor de care suferă România, după aproape un secol de evoluție pe o cale greșită: dărâmarea barierelor protecționiste, abandonarea dirijismului economic în favoarea mecanismelor spontane ale pieței, acceptarea capitalului străin sunt suficiente pentru a distruge edificiul birocratic și a propulsa țara pe o traiectorie de dezvoltare sănătoasă.” (V. Rizescu, 2015, p. 159) Henric Sanielevici se apropie, măcar prin atitudine și deschidere modernizatoare, de modelul liberal occidental pe care îl ia drept etalon, fără să ni-l expună vederii, Victor Rizescu.

„Progresistul” Eugen Lovinescu reprezintă o altă personalitate liberală plenară, solară, formatoare a intelectualității românești. Dar și aici, Victor Rizescu surprinde laturi care nu sunt nici pe departe liberal-occidentale. Relegitimarea criticului literar Eugen Lovinescu începe în anii 1960 și culminează cu primul deceniu postcomunist:

Începutul recuperării sale s-a datorat procesului treptat de reinscriere a dimensiunii naționaliste în corpul discursului istoric: laudând *statu-quo*-ul societății capitaliste, Zeletin a prezentat o imagine pozitivă a modernizării capitaliste. Eforturile sale de a dedramatiza istoria secolului al XIX-lea românesc, prezentând-o ca pe o poveste de succes, se potrivea foarte bine cu strategia ideologică dominantă din noua etapă a comunismului, ce se baza pe fuzionarea dintre conceptele istorice de sorginte naționalistă și cele de proveniență marxistă, cu scopul de a descrie făurirea socialismului ca pe împlinirea unei evoluții glorioase, pe parcursul căreia emanciparea claselor exploatate în interiorul societății avansase în strânsă legătură cu luptele purtate de întreaga națiune împotriva puterilor străine invadatoare. În cele din urmă, Zeletin i s-a alăturat lui Lovinescu în calitate de clasic al celei mai

valabile varietăți de gândire politică produse de România înainte de 1945. (V. Rizescu, 2015, p. 171)

Având în vedere că Lucrețiu Pătrășcanu, probabil cel mai strălucit gânditor de stânga marxist din perioada interbelică care a scris despre modernizarea României, nu putea fi recuperat omagial și simbolic de regimul comunist, ci, cel mult, reabilitat, s-a recurs la liberalul Lovinescu, modernizator și moderat într-un climat interbelic fascist. Zigu Ornea este unul dintre cei mai zeloși creatori ai centrului reformator liberal Eugen Lovinescu – Ștefan Zeletin în ultimele decenii comuniste, conform lui Victor Rizescu. Despre Eugen Lovinescu – cel din *Istoria civilizației române moderne* – se poate afirma, fără a greși, că inversează raportul polar dintre forme și fond într-un „determinism idealist” metodic: dacă formele fără fond sunt pentru Titu Maiorescu vacue și falsificatoare, fondul poate fi creat, în timp, de forme modernizatoare graduale, din punctul de vedere al lui Eugen Lovinescu. Este poziția afirmată încă din 1898 de către Pompiliu Eliade în *Influența franceză asupra spiritului public în România*. Lovinescu nu este atașat de gândirea critică în cultura română, fie ea sămănătoristă, poporanistă sau socialistă, asociate forțelor reacționare. Reproșul sună astfel: „Totuși, adeziunea sa teoretică la principiile fundamentale ale democrației liberale nu se traduce niciodată printr-o pledoarie susținută pentru instituționalizarea lor mai pregnantă în mediul românesc.” (V. Rizescu, 2015, p. 204) Pentru Eugen Lovinescu, tot efortul naționalist și civilizator al pașoptiștilor, concretizat în Unirea de la 1859 și, după aceea, în guvernarea lui Alexandru Ioan Cuza, dar cu reverberații până la 1914, este unul nu numai necesar, ci și implacabil: occidentalizarea este destinul oricărei culturi în mersul spre civilizația globală a viitorului. Prin adoptarea unei perspective optimiste asupra dezvoltării societății românești, Eugen Lovinescu – care rămâne un gânditor culturalist, al analizei macroscopice, versat în istoria sinuoasă a curentelor intelectuale, mai mult mentalitare, și mai puțin un cunoscător extrem de aplicat al instrumentelor sociologice, economice sau istoriografice din generația sa – favorizează, prin tăcere și resemnare orientate spre viitor, erorile și parcursul dezvoltationist submediocru al societății românești, guvernată mai ales de aripa sa liberală.

Poporanismul lui Constantin Stere constituie obiectul celui mai fascinant capitol din *Canonul și vocile uitate*. Deși forme de socialism popular se găsesc teoretizate și în Vestul continentului, Rusia, sigură pe stătalitatea sa imperială, se evidențiază ca laboratorul prin definiție al ideilor radicale narodnice (și nu numai).

La vremea când avea loc acest reflux ideologic, populismul era o piesa centrală a culturii revoluționare la care mă refer. Pe sol rusesc, preocuparea inițială a populiștilor occidentali de a descoperi alternative ale dezvoltării capitaliste se transformase în viziunea unei alternative a evoluției spre lumea socialistă. Convinși de îndreptățirea țărilor socialiste – dacă nu neapărat de inevitabilitatea tranziției spre socialism – populiștii ruși erau totodată convinși că ‘înapoierea’ rusească posedă propriile virtuți, pe care un militant politic avea datoria să le exploateze pentru a ușura zămislirea orânduirii socialiste. Configurația socială de natură să transforme arhaica lume rusească într-o trambulină spre stadiul cel mai înalt de dezvoltare a societății este cea a *obșcinei*, sau a comunității țărănești unde cea mai mare parte a terenului și a inventarului agricol erau deținute în proprietate colectivă. Structurile satului devălmaș, împreună cu morala comunitaristă corespunzătoare, ofereau deci o cale de acces directă și privilegiată spre socialism, pe care Rusia o putea urma, fără a mai înfrunta ororile capitalismului.” (V. Rizescu, 2015, p. 229)

Cu toate că disputele ideologice și practice dintre narodnicii și marxiștii ruși, de după 1880, nu sunt tocmai fețele aceluiași marxism (polemica unora ca Plehanov, Kautsky și Lenin împotriva viziunii antiștiințifice de salt spre socialism, ocolind capitalismul industrial și ordinea legală burgheză, pornea de la ideea fundamentală că, în ciuda subdezvoltării acute, capitalismul comercial și industrial pătrunsese și continua să se extindă galopant în Rusia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, destructurând economia agrară), Victor Rizescu cauționează înfrățirea celor două curente antitetice. Rizescu este aservit concepției structurale conform căreia marxismul, oricât de alterat și distorsionat doctrinar ar fi în estul Europei, are capacitatea de a fertiliza gândirea politică a regiunii în direcții inovatoare de înțelegere a modernității, originale față de teoria politică deja consacrată în Occident. Poporanismul lui Stere pătrunde în România în urma socialismului gherist. De aceea, Constantin Stere polemizează cu socialiștii români, pe care îi consideră alte „plante exotice”. „Articolele lui Stere resping socialismul epocii ca pe un moft intelectual al unor tineri ce maimuțăresc teorii abstracte fără aplicabilitate, incapabili să rezoneze cu nevoile reale ale societății unde trăiesc.” (V. Rizescu, 2015, p. 245)¹ După ce Stere intră în Partidul Național Liberal, acesta renunță la idealul unui socialism rural pentru cel de democrație rurală a micilor proprietari funciari, fondând astfel programul țărănist interbelic. Disputele sale cu Dobrogeanu-Gherea nu aduc o rezolvare teoretică. Victor Rizescu consideră că verdictul dat societății românești – marginea semicolonială a centrului capitalist dezvoltat, condamnată la subdezvoltare și decalaje perpetue în schimburile sale economice cu țările producătoare și consumatoare de mărfuri

---

1 Acesta este un punct de vedere pe care îl regăsim restaurat ca valabil până astăzi. (A. Dohotaru, 2019, pp. 243-268).

industriale – este același în cazul ambilor gânditori. Stere este un adversar al oricărui proiect revoluționar socialist, un dușman al industrializării programatice a țării, în vreme ce Dobrogeanu-Gherea anticipează întâi explozia modului hibrid de producție neo-iobăgist și apoi industrializarea economiei românești.

Formele politice de tip occidental fuseseră adoptate în România în absența unei dinamici spontane a societății, ceea ce compromitea șansele de a construi o economie capitalistă veritabilă. În ambele sale orientări, critica socială marxistă avea să dezvolte această temă a caracterului pseudocapitalist al societății autohtone, accentuând aspecte diferite ale aceluiași sindrom al modernizării distorsionate: Gherea este preocupat în special de eșecul transformării capitaliste a agriculturii, principalul sector economico-social al țării. Stere accentuează, în schimb, caracterul artificial al economiei industriale, ce se răsfrânge în mod negativ asupra aceleiași lumi țărănești. Ambii critici sociali marxiști subscriu însă unei idei unificatoare a întregii culturi critice, anume caracterizarea elitei conducătoare românești ca o „oligarhie” cu caracter nonburghez, constituită în jurul mecanismelor birocratice, utilizate de ea ca o sursă de venituri în disproporție flagrantă față de capacitatea societății românești de a produce surplusuri de avuție. (V. Rizescu, 2015, p. 269)

Constantin Dobrogeanu-Gherea demonstrează, rămânând un marxist parlamentar de tipul lui Karl Kautsky, că există un parcurs relativ diferit al țărilor subdezvoltate, gravitând pe orbita centrelor economiei capitaliste, apropiindu-se parțial de viziunea teoriilor decolonialiste de după 1960, dar, în esență, modelul este impus de centru (semi)periferiei, luând în considerare și alterările specifice fiecărei piețe naționale. Victor Rizescu, familiarizat cu un model de marxism vulgar, mecanicist, adică non-dialectic, și unilateral economic, consideră, în mod eronat, că intervenția lui Dobrogeanu-Gherea nu respectă „determinismul marxist”, de parca acesta, fișat din dicționare enciclopedice sovietice, ar fi singurul cunoscut exegetului și, desigur, unicul în ființă.

Argumentația lui Gherea este îndrăzneță, dar nu într-un totu convingătoare. Într-adevăr, deși caută să salveze credibilitatea determinismului marxist, ea este obligată să atribuie o pondere prea însemnată factorului volițional uman: dacă neo-iobăgia a fost instaurată de sus în jos, izbânda finală a capitalismului asupra neo-iobăgiei nu poate fi decât tot o victorie a formelor asupra fondului, dependentă în prea mare măsură de voința clasei politice românești. (V. Rizescu, 2015, p. 273)

Dimpotrivă, capitalismul triumfă împotriva neo-iobăgiei fiind chiar baza materială, globală în intensitate, care scoate din țâțâni ordinea formelor

civilizaționale de suprastructură. Mai mult de atât, însăși neoioabăgia este o stare socială specifică marginilor „semibarbare” ale modului de producție capitalist, deci un alt chip al aceluiasi „fond” economic, nicidecum ceva separat sau total opus pieței capitaliste. Neoioabăgia este o parte din întreg, deși una limitrofă piețelor capitaliste dezvoltate. Marxismul oligarhic al lui Ștefan Zeletin și antimarxismul târziu al lui Constantin Stere pot fi considerate ca ramuri construite prin negare și delimitare față de trunchiul marxist, dar, prin contrast, marxismul lui Gherea este cel cunoscut celor mai mulți social-democrați din timpul Internaționalei a II-a. Din punctul nostru de vedere, Victor Rizescu alunecă într-o eroare regretabilă prin statuarea teoriei „formelor fără fond” ca primordială pentru cultura critică din România și dezbaterile sale ulterioare, dar fără o prealabilă aprofundare a acesteia. Indiferent de locul de intersecție al atâtor situații critice modernizatoare în conexiune cu teoretizarea „formelor fără fond”, Victor Rizescu asumă apodictic ceea ce nu este clar de la sine. Oare „formele” occidentale au creat o sferă publică paralelă sau măcar în afara uzanțelor „fondului”? Dacă formele sunt suprastructurale, iar fondul este grundul economic, atunci în ce fel viața noastră literară, aservită unui arhaism cultural local și unei imitații școlare occidentalizante până și în acest domeniu, sau științifică, mult în urma Vestului și aproape sterilă ca producție inovatoare față de Germania sau Franța aceluiasi interval, ar fi disonante în raport cu fondul „semibarbar”? De unde pretenția stăruitoare, nemotivată și nedemonstrată de nimic palpabil sau măcar speculativ, că viața publică și produsele culturale românești ar fi întrucâtva „occidentale”, în vreme ce clasele sociale și dezvoltarea economică generală ar fi rămas – prin comparație – în urmă? Pe ce se bazează pretinsa ruptură absolută între elite și popor, dincolo de narațiunea autojustificativă, de disculpare a elitelor înseși pentru un fenomen modernizator occidental? Hiba majoră este cea pe care am amintit-o deja în introducere: Victor Rizescu scrie istoria unor spectre culturale care se ciocnesc fără menționarea neechivocă a cadrelor de dezvoltare materială din Vechiul Regat sau, după aceea, din România Mare.

Încununarea acestei abstractizări radicale o regăsim în capitolul final, în care legatul personalității naționale a lui Mihail Kogălniceanu generează cronologic mai multe plasări istoriografice partizane. Pentru poporanistul Garabet Ibrăileanu, Kogălniceanu este pașoptistul al cărui spirit critic îl precedă pe cel junimist, negativ-reacționar, iar recuperarea sa se face pe latura democratismului popular, rural, anticipând pe cel – cum altfel? – poporanist agrarian. Pentru sămănătoristul Nicolae Iorga, Mihail Kogălniceanu stă de strajă la poarta liberalismului organic, național-patriotic, și nu are nimic de împărtășit cu liberalismul roșu, brătienist. „Naționalismul lui Iorga și liberalismul pașoptist moldovenesc se întâlnesc pe palierul democrației.” (V. Rizescu, 2015, p. 313) În ceea ce-l privește pe Eugen Lovinescu, Mihail

Kogălniceanu este revoluționarul doctrinar, dar moderat de frâna retrogradă a moldovenismului său genuin. Pentru gândiristul Radu Dragnea, autorul unei monografii dedicată ilustrului boier moldav în 1921/1926, Mihail Kogălniceanu este un liberal pe tipic muntean, dar ceva mai tradiționalist în substanță, deși critic, mai ales pe fondul educației sale germane. Zestrea culturală moldovenească se dovedește o calitate de natură progresistă de data aceasta, în contra direcției junimiste. „Dragnea îl inserează pe liberalul burghez Kogălniceanu în preistoria gândirismului antimodern și anticapitalist cu ajutorul sociologiei istorice a lui Ștefan Zeletin.” (V. Rizescu, 2015, p. 327) Deformarea în oglindă a lui Radu Dragnea este multiplă: „Hotărât să-l atașeze pe Kogălniceanu la istoria gândirismului, el ajunge să contopească gândirismul cu istoria pașoptismului. Decis să furnizeze ortodoxismului certificate de legitimitate suplimentare prin recuperarea unui fragment de istorie a democrației, el adaugă democrației prestigiul culturii ortodoxe.” (V. Rizescu, 2015, p. 332) Pentru fascistul Nicolae Roșu, Mihail Kogălniceanu se mai drapează o dată, de data aceasta în ideolog tradițional antimodern și antioccidental, „antimasonic” (ceea ce este pe dos față de amănuntul istoric factual, Kogălniceanu fiind mare maestru al masoneriei naționale) și antijunimist. Pentru Victor Rizescu oricare din aceste perspective este justă, mai puțin cele cvasiabsurde ale lui Nicolae Roșu și Radu Dragnea, dar nerecomandabile pentru afilierea la liberalismul profesat în Occident. Acesta este unitatea de măsură a tuturor ideologiilor românești interbelice și prebelice profesate cu arguție de intelectualii români.

Referințe

- Dohotaru, A. (2019). *Socialiștii. 1835-1921*. Chișinău: Editura Cartier.
- Iliescu, A.-P. (2005). *Anatomia răului politic*. București: Editura Fundației Culturale Ideea Europeană.
- Rizescu, V. (2012). *Tranziții discursive. Despre agende culturale, istorie intelectuală și onorabilitate ideologică după comunism*. București: Editura Corint.
- Rizescu, V. (2015). *Canonul și vocile uitate. Secvențe dintr-o tipologie a gândirii politice românești*. București: Editura Universității din București.
- Sanielevici, H. (1920). *Studii critice*. București: Editura Cartea Românească S. A.
- Popovici, A. A. (toamna 2014). Henric Sanielevici: biolog și antropolog. *Lettre Internationales*, (ediția română), 71-81.

Dan Alexandru Chiță